

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Навчально-науковий інститут економіки та управління

Обліково-фінансовий факультет

Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

ФІНАНСИ

*у схемах і таблицях: методичні рекомендації для
проведення практичних занять здобувачам вищої
освіти ступеня «Бакалавр» спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
денної форми навчання*

**МИКОЛАЇВ
2019**

УДК 336.11
Ф59

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від _____ 2019 р., протокол № ____.

Укладачі:

- Н. М. Сіренко – д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет;
- Т. І. Лункіна – д-р екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет;
- А. В. Бурковська – канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет;
- К.А. Мікуляк – асистент кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Миколаївський національний аграрний університет.

Рецензенти:

- О. М. Вишнеvsька – д-р екон. наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування, Миколаївський національний аграрний університет;
- Д. В. Калнауз – керівник відділення Миколаївське регіональне управління акціонерне товариство комерційний банк «ПриватБанк».

ЗМІСТ

ВСТУП	4
Склад, обсяг і терміни виконання змістових модулів	6
Рейтингова оцінка знань з дисципліни та схема поточного та підсумкового контролю знань здобувачів вищої освіти	8
Практичне завдання до теми 1. Предмет фінансової науки як пізнання сутності фінансів	10
Практичне завдання до теми 2. Генезис і еволюція фінансів	12
Практичне завдання до теми 3. Становлення та розвиток фінансової науки	14
Практичне завдання до теми 4. Фінансове право і фінансова політика.....	15
Практичне заняття до теми 5. Податки. Податкова система...	18
Практичне завдання до теми 6. Бюджет. Бюджетна система..	20
Практичне заняття до теми 7. Бюджетний дефіцит.....	25
Практичне заняття до теми 8. Державний кредит.....	27
Практичне заняття до теми 9. Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання	30
Практичне заняття до теми 10. Соціальні позабюджетні фонди.....	33
Практичне заняття до теми 11. Фінанси суб'єктів господарювання.....	35
Практичне заняття до теми 12. Фінанси домогосподарств....	37
Практичне заняття до теми 13. Страхування. Страховий ринок.....	40
Практичне заняття до теми 14. Фінансовий ринок.....	42
Практичне заняття до теми 15. Фінансовий менеджмент	44
Практичне заняття до теми 16. Міжнародні фінанси.....	46
Практичне заняття до теми 17. Фінансова безпека держави..	48
Практичне заняття до теми 18. Фінанси країн з розвинутою ринковою економікою.....	51
Практичне заняття до теми 19. Фінанси Європейського Союзу.....	53
Перелік рекомендованих літературних джерел та законодавчо-нормативних актів	55

ВСТУП

Фінанси відіграють важливу роль у суспільстві, адже формують його життєздатність та потенціал, забезпечуючи при цьому реалізацію поставлених завдань і цілей. Вони являють собою досить складне багатопланове суспільне явище, яке характеризується різними сутнісними ознаками та формами прояву та розглядаються на різних рівнях узагальнення й деталізації. Зміни в економічній системі України, зростання ролі й ускладнення функцій фінансів ставлять нові вимоги до підготовки високопрофесійних фахівців, які матимуть масштабний світогляд, здатність об'єктивно оцінювати економічні процеси, і застосовувати творчий підхід до вирішення актуальних проблем розбудови фінансової системи й забезпечення фінансової стабільності держави.

Метою дисципліни є вивчення сукупності фінансових відносин, як специфічної форми суспільних відносин; розуміння суті і тенденцій розвитку фінансових відносин та їх особливостей в сфері державних фінансів, міжнародних фінансів і фінансів господарських одиниць.

Завданнями теорії фінансів є формування цілісної системи знань про сутність і форми прояву фінансів, оптимізацію фінансових відносин в суспільстві, механізм функціонування і впливу фінансів, склад і структура фінансової системи, сукупність фінансових органів та інститутів, засади формування і функціонування окремих сфер і ланок фінансової системи; правильне розуміння закономірностей у сфері фінансових відносин держави, господарства й населення; з'ясування ролі фінансів в економічній перебудові суспільства на шляху ринкових відносин; визначення сукупності заходів, що забезпечують використання фінансів, як одного з дійових важелів економічної політики держави.

Об'єктом дисципліни є процеси, що пов'язані з формуванням, розподілом і використанням матеріальних ресурсів.

Предметом дисципліни «Фінанси» є поєднання сукупних елементів фінансової системи України з міжнародними фінансовими інститутами.

Здобувач вищої освіти повинен **знати**:

- суть і тенденції розвитку фінансових відносин, їх особливості у сфері державних фінансів, фінансів підприємницьких структур,

міжнародних фінансів та напрями оптимізації фінансових відносин в суспільстві;

- механізм функціонування і впливу фінансів, склад і структура фінансових ресурсів та фінансової системи;

Здобувач вищої освіти повинен **вміти**:

- аналізувати сучасний стан та перспективи майбутнього розвитку фінансового ринку України;
- розробляти і вирішувати питання теорії і практики фінансової політики держави в умовах ринкової економіки.

Курс «Фінанси» є підґрунтям таких дисциплін: «Економічна теорія», «Фінанси підприємств», «Статистика», «Основи економічного аналізу», «Менеджмент», «Маркетинг» та інших.

Склад, обсяг і терміни виконання змістових модулів

Модуль 1			Перелік тем	Розподіл навчального часу			Термін виконання, тиждень	Термін контролюючого заходу
Найменування	Обсяг, кредит	Сума залікових балів		Лекції	практичні	самостійна робота		
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. Основи фінансів	5	60-100	1. Предмет фінансової науки як пізнання сутності фінансів	6	6	10	1,2,3	3
			2. Генезис і еволюція фінансів	6	6	10	4,5,6	6
			3. Становлення та розвиток фінансової науки	6	8	5	7,8,9	9
			4. Фінансове право і фінансова політика	6	8	5	10,11,12	12
			5. Податки. Податкова система	4	8	5	13,14	14
			6. Бюджет. Бюджетна система	4	8	5	15,16	16
			7. Бюджетний дефіцит	4	8	5	17,18	18
			8. Державний кредит	4	8	5	19,20	20
Всього IV семестр	5	60-100	Разом:	40	60	50	x	x

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. Поглиблені аспекти фінансів	5	36-60	9. Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання	2	2	8	1	1
			10. Соціальні позабюджетні фонди	2	2	8	2	2
			11. Фінанси суб'єктів господарювання	2	2	6	3	3
			12. Фінанси домогосподарств	2	2	6	4	4
			13. Страхування. Страховий ринок.	2	2	6	5	5
			14. Фінансовий ринок	2	2	6	6	6
			15. Фінансовий менеджмент	2	2	10	7	7
			16. Міжнародні фінанси	4	4	10	8,9	9
			17. Фінансова безпека держави	4	4	10	10,11	11
			18. Фінанси країн з розвинутою ринковою економікою	4	4	10	12,13	13
			19. Фінанси Європейського Союзу	4	4	10	14,15	15
Всього V семестр	5	36-60	Разом:	30	30	90	x	x
Всього за два семестри	10	x	Всього:	70	90	140	X	X

**РЕЙТИНГОВА ОЦІНКА ЗНАНЬ З ДИСЦИПЛІНИ ТА СХЕМА
ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ
ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ
(I, II семестри)**

Рейтингова оцінка відрізняється від традиційної більш широким інтервалом балів, які диференційовані відповідно до складності матеріалу, що контролюється його об'ємом, рівнем самостійності освоєння, тощо.

№ змістових модулів	Форма контролю	Кількість заходів	Оцінка		Сума	
			min	max	min	max
I	1. Аудиторна робота в т.ч.:					
	- усне опитування	10	2	3	20	30
	Самостійна робота:					
	<i>Обов'язкова:</i>					
	- тестування	8	1	2	8	16
	- доповіді	8	2	3	16	24
	- колоквіум	2	2,5	5	5	10
2. Індивідуальна робота:						
- публікація статей	1	3	5	3	5	
- участь у конференціях	1	2	3	2	3	
- тести і кросворди	1	2	2	2	2	
- участь в олімпіаді, турнірах	1	0	10	0	10	
Всього по першому змістовому модулю (I семестр – залік)					60	100
II	1. Аудиторна робота в т.ч.:					
	- усне опитування	11	1,2	2	13	22
	Самостійна робота:					
	<i>Обов'язкова:</i>					
	- тестування	11	0,6	1,3	7	14
	- доповіді	4	2	3	8	12
	- колоквіум	1	3	4	3	4
2. Індивідуальна робота:						
- публікація статей	1	3	5	3	5	
- участь у конференціях	1	2	3	2	3	
Всього по другому змістовому модулю (II семестр – екзамен)					36	60

Шкала оцінювання ECTS (залік)

Оцінка ECTS	Визначення	Оцінка в балах	Традиційна оцінка
A	Зараховано	90-100	«5»
B C	Зараховано	75-89	«4»
D E	Зараховано	60-74	«3»

Шкала оцінювання ECTS (екзамен)

Оцінка ECTS	Визначення	Оцінка в балах	Традиційна оцінка
A	Відмінно – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок	90-100	«5»
B C	Добре – в загальному правильна робота з певною кількістю помилок	75-89	«4»
D E	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків	60-74	«3»
EX	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як досягти мінімального критерію	35-59	«2»
F	Незадовільно – необхідна серйозна подальша робота	1-34	«2»

Практичне завдання до теми 1: Предмет фінансової науки як пізнання сутності фінансів

Мета: дослідити історичні передумови виникнення і розвитку фінансів, розглянути моделі фінансових відносин, визначити соціально-економічну сутність та функції фінансів.

Питання для опитування:

- 1.1 Предмет науки про фінанси.
- 1.2 Сутність фінансів як історичної та економічної категорії.
- 1.3 Суспільне призначення фінансів і їх об'єктивна необхідність в умовах товарного виробництва.
- 1.4 Специфічні ознаки фінансів і їх взаємозв'язок з іншими вартісними економічними категоріями.
- 1.5 Функції фінансів.
- 1.6 Вплив фінансів на суспільне виробництво та їх роль у ринковій економіці

Ключові поняття: фінанси, фінансові відносини, фінансові ресурси, функції фінансів, фонди грошових коштів, об'єкти фінансових відносин, суб'єкти фінансових відносин, первинний розподіл, перерозподіл, вторинний розподіл, первинні доходи, вторинні доходи, централізовані фінансові ресурси, децентралізовані фінансові ресурси, ВВП, ВНП, НД, національне багатство.

Практичні завдання:

Завдання 1. Визначити в чому полягає відмінність між реальним та номінальним ВВП. Пояснити, яким чином і з якою метою розраховується реальний ВВП. Дати визначення, що таке дефлятор ВВП. Розрахунки занести в таблицю. Зробити висновки.

Роки	Номінальний ВВП, млрд грн	Дефлятор ВВП, %	Реальний ВВП, млрд грн
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
2018			
2019			

Висновки: _____

Завдання 2. Припустимо, що номінальний ВВП збільшився з 480 млрд грн до 600 млрд грн, а дефлятор ВВП – із 120% до 150%. Що станеться з реальним ВВП за таких умов?

Висновки: _____

Тестові завдання:

1. *Фінанси – це:*
  - а. усі види доходів держави і підприємств;
  - б. еквівалент коштів;
  - в. економічні відносини, що складаються при утворенні, розподілу і використанні грошових фондів;
  - г. всі відповіді вірні.

2. *Спочатку термін «financia» означав:*
  - а. систему грошових відносин між державою і населенням;
  - б. грошовий платіж;
  - в. фонд коштів;
  - г. податкові надходження в бюджет.

3. *Посилення ролі фінансів у ринковій економіці виражається так:*
  - а. ускладнення взаємозв'язку між суб'єктами, що господарюють;
  - б. фінанси перестають бути самостійною сферою грошових відносин;
  - в. гроші, виконуючи функцію обігу, стають капіталом;
  - г. зниження ролі фінансів на мікрорівні і збільшення їхнього значення на макрорівні.

4. *Функція фінансів «утворення доходів» має також іншу назву:*
  - а. здійснення витрат;

- б. розподільча;
- в. нагромадження капіталу;
- г. системотворча.

5. *Виділити передумови виникнення фінансів:*

- а. глава держави (монарх) став одноосібно розпоряджатися загальнодержавним фондом коштів;
- б. відторгнення монарха від керування скарбницею внаслідок революційних перетворень;
- в. виникли системи державних доходів і витрат;
- г. збори в бюджет здійснювалися у вигляді натуральних податків.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне завдання до теми 2: Генезис і еволюція фінансів

Мета: дослідити основні суспільно-економічні формації, розглянути еволюцію фінансів, визначити джерела доходів та напрями державних видатків у державах Стародавнього світу, Середньовічної Феодальної Європи.

Питання для опитування:

- 2.1 Генезис і еволюція фінансів як історичної категорії.
- 2.2 Історичний характер фінансів.
- 2.3 Особливості державних фінансів у різних суспільно-економічних формаціях.
- 2.4 Розвиток сучасної теорії фінансів.

Дати визначення термінів: мілітаризація, контрибуція, державні доходи, державні видатки, бюджет, податки.

Практичні завдання:

Завдання 1. Описати суспільно-економічні формації виникнення фінансів.

Перша передумова
Друга передумова

Третя передумова

Тестові завдання:

1. *Об'єктами фінансових відносин є:*
  - а. прибуток, податки, цінні папери;
  - б. валовий суспільний продукт і національний доход;
  - в. грошові доходи;
  - г. держава, підприємства, громадяни.

2. *Суб'єктами фінансових відносин є:*
  - а. національний доход і валовий суспільний продукт;
  - б. держава, підприємства, громадяни;
  - в. надходження від державних позик;
  - г. податки, цінні папери, валюта.

3. *Суспільне призначення фінансів:*
  - а. формування і використання грошових фондів держави за допомогою особливих форм руху вартості;
  - б. рух вартості без участі готівки перерахуванням коштів по рахунках кредитних установ;
  - в. грошові відносини по мобілізації фінансових ресурсів і розпорядження держави;
  - г. грошові відносини, пов'язані з використанням державних засобів на потреби держави.

4. *Термін «finansia» виник:*
  - а. у 1 ст. до н.е. у Греції;
  - б. у 9-11 ст. у Франції;
  - в. у 13-15 ст. в Італії;
  - г. у 5-4 ст. до н.е. у Китаї.

5. *Фінансові ресурси є об'єктом:*
  - а. аналізу;
  - б. прогнозування;
  - в. планування;
  - г. абстрагування.

Відповіді:

1	2	3	4	5

**Практичне завдання до теми 3: Становлення та розвиток
фінансової науки**

Мета: дослідити сутність і значення поняття «фінансова наука», проаналізувати історичні аспекти становлення та розвитку фінансової науки, ознайомитися з предметом та методом фінансової науки, визначити критерії і закони фінансової науки, як форми пізнання сутності фінансових відносин, дослідити розвиток фінансової науки в Україні та Росії, узагальнити сучасну світову наукову фінансову думку.

Питання для опитування:

- 3.1 Фінансова наука: предметі методи.
- 3.2 Виникнення та становлення фінансової науки.
- 3.3 Розвиток фінансової науки в Україні.
- 3.4 Розвиток фінансової науки на сучасному етапі.

Дати визначення термінів: фінансова наука, функції фінансової науки, предмет та методи фінансової науки, суб'єкти та об'єкти фінансової науки.

Практичні завдання:

Завдання 1. Розкрити предмет фінансової науки.

Тестові завдання:

1. Хто, досліджуючи засади державного устрою, першим почав досліджувати фінанси?

- а. Аристотель;
 б. Ксенофонт;
 в. Фома Аквінський;
 г. Жан Боден.
2. *З чим пов'язаний розквіт фінансової науки?*
 а. зі змінами в державному устрої, пов'язаними з появою великих абсолютних монархій;
 б. запровадженням податків;
 в. виникненням потреби у фінансових ресурсах;
 г. всі відповіді вірні.
3. *У якому столітті з'явилося фінансове право?*
 а. XVI;
 б. XVII;
 в. XVIII;
 г. XIX.
4. *Хто вперше дав наукове трактування про багатство держави та значення грошей в економіці?»:*
 а. Т. Гоббс;
 б. Ф. Петрарка;
 в. В. Петті;
 г. Ж. Боден.
5. *Хто сформулював чотири основних правила оподаткування: пропорційність, визначеність, зручність, необтяжливість?*
 а. Д. Рікардо;
 б. Ж.-Б. Сей;
 в. А. Сміт;
 г. В. Петті.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне завдання до теми 4: Фінансове право і фінансова політика

Мета: дослідити фінансову систему, надати характеристику сфер і ланок фінансової системи, розглянути фінансову політику, її зміст і завдання, дослідити фінансовий механізм і його складові елементи, управління фінансами в Україні, фінансовий контроль: суть, види, форми та методи.

Питання для опитування:

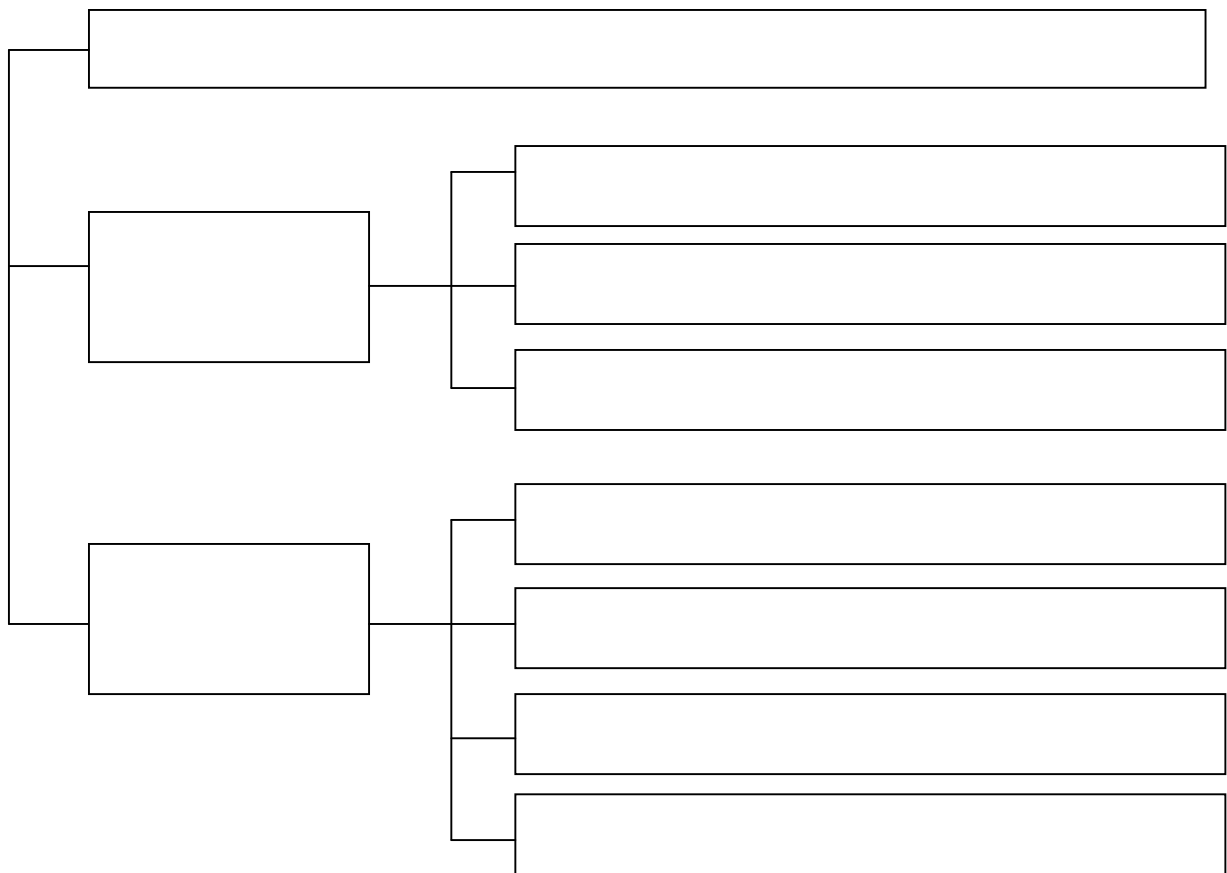
4.1 Фінансове право, особливості.

- 4.2 Сутність фінансової системи та її внутрішня структура.
- 4.3 Правове регулювання фінансових відносин.
- 4.4 Роль фінансової системи у забезпеченні умов економічного зростання держави.
- 4.5 Фінансова політика як важлива складова економічної і соціальної політики держави.
- 4.6 Завдання і принципи фінансової політики.
- 4.7 Типи фінансової політики, їх характеристика.
- 4.8 Сутність і роль фінансового механізму.
- 4.9 Структура фінансового механізму.

Дати визначення термінів: фінансова система, державні фінанси, фінанси підприємств, страхування, фінанси домогосподарств, міжнародні фінанси, фінансовий ринок, бюджет держави, цільові державні фонди, державний кредит, фінансова політика, фінансова стратегія, фінансова тактика, фінансовий механізм, фінансові методи, фінансове планування, фінансові важелі, фінансові стимули, фінансові санкції, фінансове регулювання, фінансовий контроль, управління фінансами.

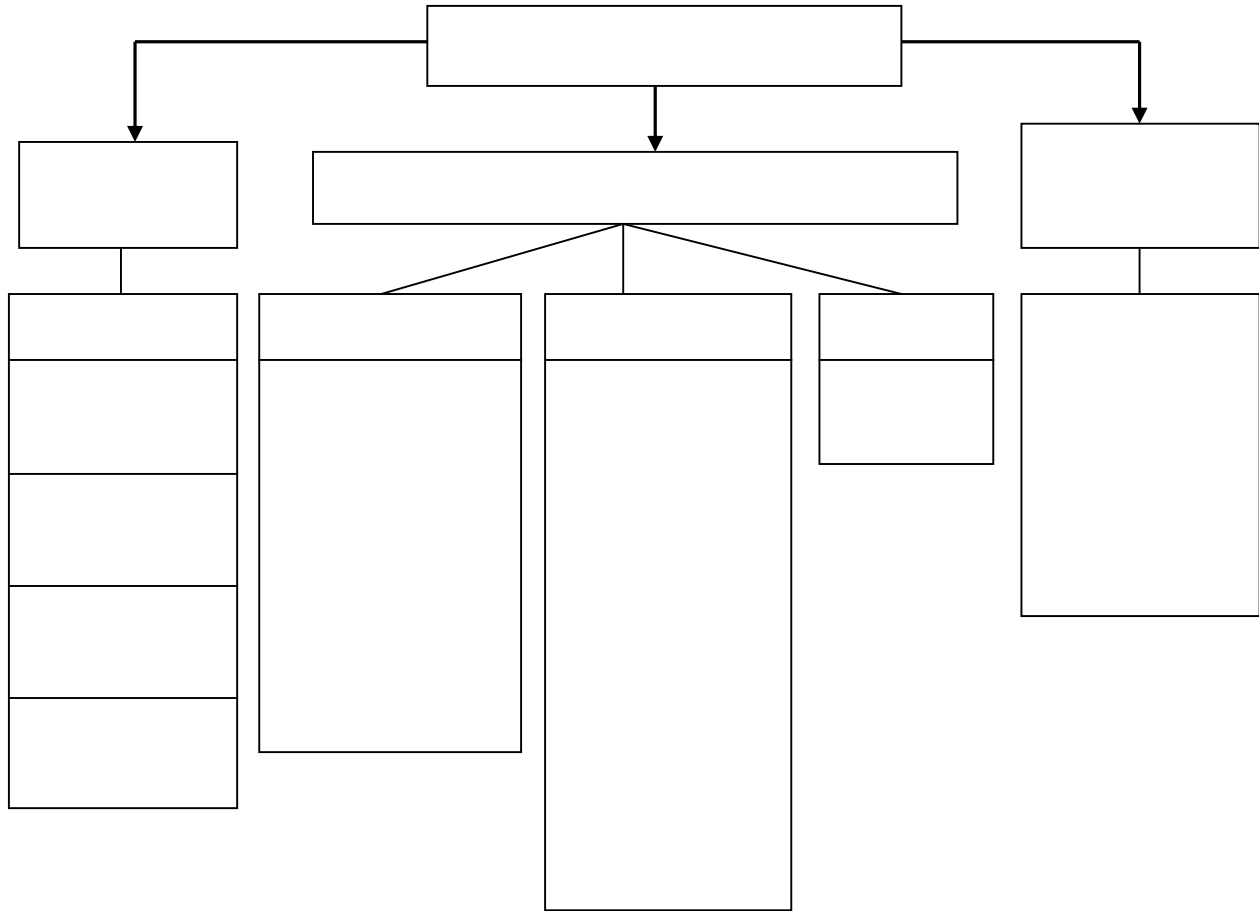
Практичні завдання:

Завдання 1. Охарактеризувати типи фінансової системи:

Завдання 2. Відобразити структуру фінансового механізму.

Тестові завдання:

1. *Фінансовий контроль – це:*
  - а. формування цільових грошових коштів у достатньому розмірі та їх цільове використання;
  - б. процес одержання фінансових ресурсів, пов'язаний із виробництвом, розподілом і використанням фінансових ресурсів;
  - в. контроль законодавчих і виконавчих органів влади всіх рівнів, а також спеціально створених установ за фінансовою діяльністю всіх економічних суб'єктів із застосуванням певних методів і прийомів;
  - г. всі відповіді вірні.

2. *За часом проведення фінансовий контроль буває:*
  - а. обов'язковий;
  - б. попередній;
  - в. ініціативний;
  - г. наступний.

3. *До принципів організації фінансового контролю належать:*
  - а. гласність;
  - б. превентивність;

- в. об'єктивність;
- г. незалежність.

4. *Громадський фінансовий контроль здійснюють:*

- а. місцеві адміністрації;
- б. партії;
- в. Державна митна служба;
- г. професійні спілки.

5. *Основними завданнями Рахункової палати Верховної Ради України є:*

- а. контроль за використанням золотого запасу;
- б. контроль за фінансуванням загальнодержавних програм;
- в. складання проекту державного бюджету;
- г. контроль за виконанням державного бюджету.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 5: Податки. Податкова система

Мета: дослідити поняття податку, збору та податкової системи, загальні засади встановлення податків і зборів, надати характеристику видам податків та зборів, з'ясувати особливості загальнодержавних і місцевих податків та зборів, розглянути платників податків, їх права та обов'язки.

Питання для опитування:

- 5.1 Економічний зміст податків, їх призначення.
- 5.2 Розвиток податкових теорій у фінансовій науці.
- 5.3 Функції податків.
- 5.4 Класифікація податків, їх ознаки.
- 5.5 Елементи системи оподаткування.
- 5.6 Порівняльний аналіз податкової системи України та зарубіжних країн
- 5.7 Податкова політика.

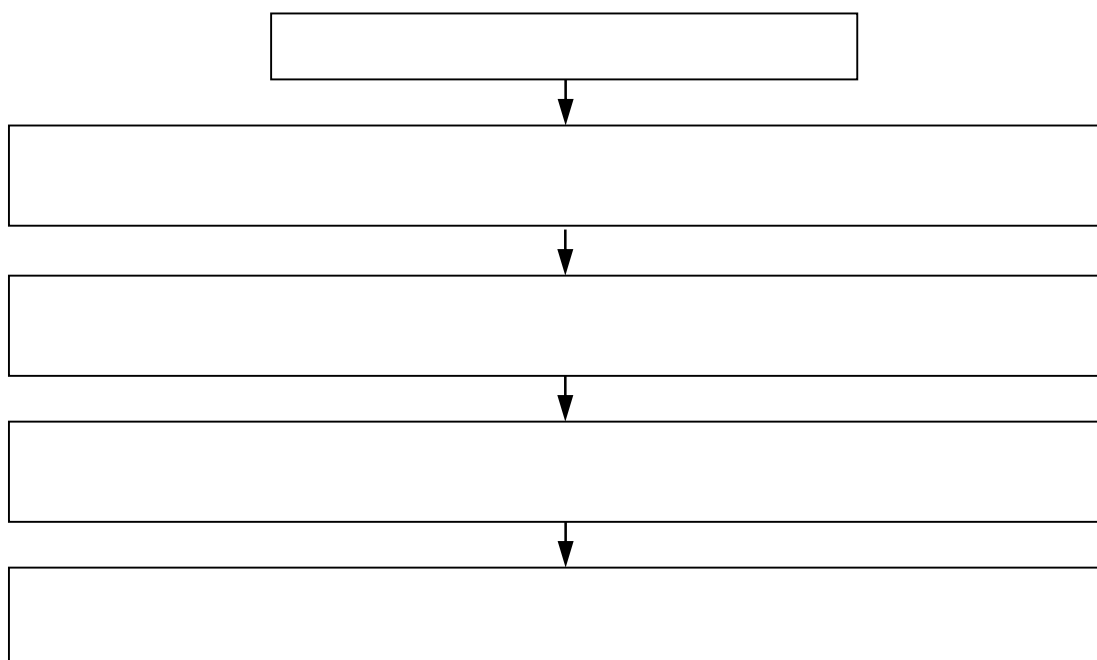
Дати визначення термінів: податки, функції податків, елементи податку, об'єкт оподаткування, платники податків, джерела сплати податків, одиниця оподаткування, податкові ставки, податкові пільги, податкова система, податкова політика, непрямі податки, прямі податки, майнові та ресурсні платежі.

Завдання 1. Необхідно до кожної категорії, відзначеної цифрами та переліченої у першій графі таблиці, знайти відповідне трактування, представлене у другій графі таблиці та відзначене буквою.

Назва категорії	Трактування категорії
1. Суб'єкт оподаткування	А – Зміни до будь-яких елементів податків та зборів не можуть вноситися пізніше як за шість місяців до початку нового бюджетного періоду, в якому будуть діяти нові правила та ставки
2. Непрямий податок	Б – Платіж, який направляється державним цільовим фондам і місцевим бюджетам
3. Ставка податку	В – Надбавка до ціни товару (робіт, послуг)
4. Збір	Г – Зменшення податкових зобов'язань перед державою, з використання законних форм
5. Податкові пільги	Д – Сума коштів, яка вертається державі за тимчасове або постійне користування ресурсами
6. Плата	Е – Особа, на яку покладений обов'язок сплати податку
7. Принцип стабільності	И – Офіційно встановлений розмір податку, який забезпечує обчислення суми податку.
8. Податки	К – Платежі, які в обов'язковому порядку сплачують у дохід держави юридичні й фізичні особи.

Відповідь: _____

Завдання 2. Охарактеризувати особливості податків

1. До загальнодержавних податків та інших обов'язкових платежів відносять:
  - а. податок на прибуток підприємств;
  - б. податок на додану вартість;
  - в. акцизний податок;
  - г. збір за першу реєстрацію транспортного засобу.

2. До податків, які стягують з юридичних осіб, відносять:
  - а. податок на прибуток;
  - б. податок на додану вартість;
  - в. акцизний податок;
  - г. екологічний податок.

3. До місцевих податків та інших обов'язкових платежів і відносять:
  - а. єдиний податок;
  - б. збір за місця для паркування транспортних засобів;
  - в. туристичний збір;
  - г. всі відповіді вірні.

4. До складу валових доходів включаються:
  - а. акцизний збір;
  - б. доходи від реалізації продукції;
  - в. доходи від товарообмінних операцій;
  - г. сума податку на додану вартість.

5. Яку назву має система заходів, що визначає особливий порядок оподаткування окремих категорій господарюючих суб'єктів?
  - а. податкова пільга;
  - б. рентна плата;
  - в. спеціальний податковий режим;
  - г. звільнення від оподаткування.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне завдання до теми 6: Бюджет. Бюджетна система

Мета: дослідити сутність, значення та функції державного бюджету, розглянути бюджетний устрій та бюджетну систему України, набути теоретичних знань щодо бюджетного процесу в Україні, розглянути перспективні напрями реалізації бюджетної політики України.

Питання для опитування:

6.1 Бюджет як економічна і правова категорія, його функції і призначення.

6.2 Бюджетний механізм регулювання економічних і соціальних процесів у державі.

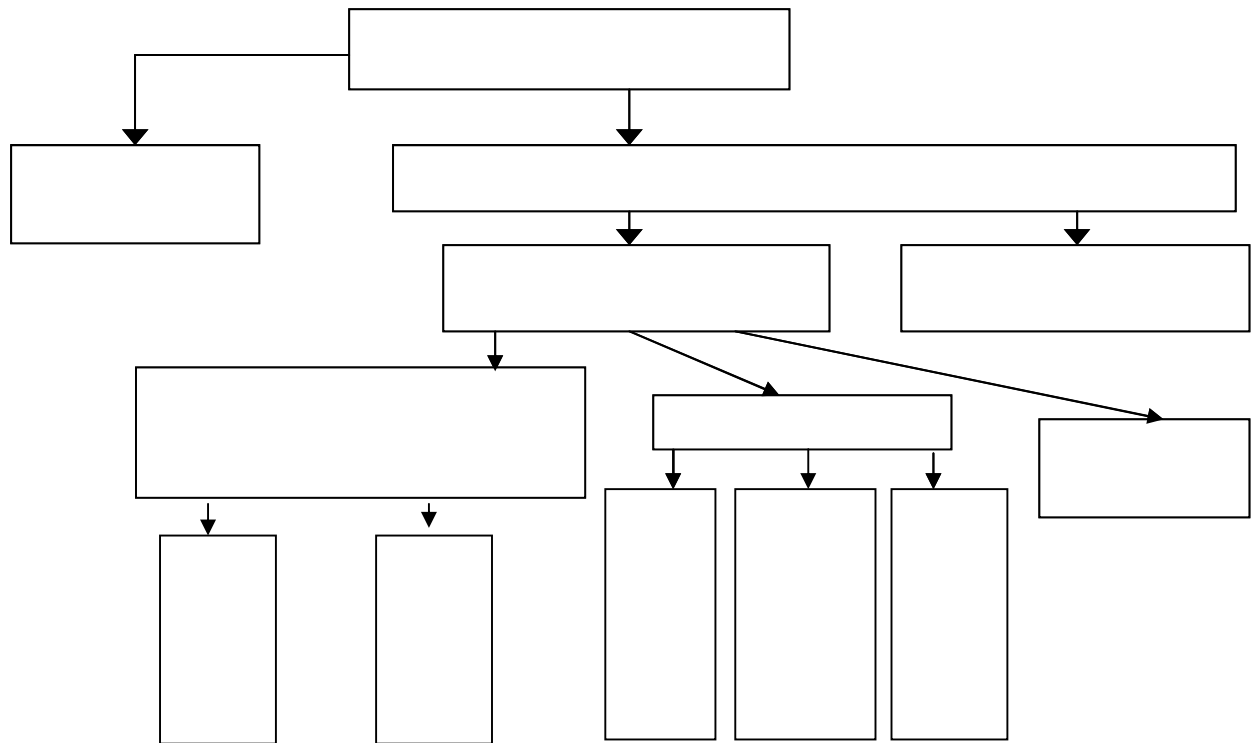
6.3 Бюджетна система: поняття і принципи побудови.

6.4 Критерії розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи.

Дати визначення термінів: бюджетна система, бюджетний устрій, закріплені доходи, регульовані доходи, бюджетні резерви, дотації, субсидії, субвенції, бюджетна класифікація, бюджетне планування, бюджетне прогнозування, виконання бюджету.

Практичні завдання:

Завдання 1. Описати структуру бюджетної системи України

Завдання 2. Визначте, яка модель перерозподілу ВВП через бюджетну систему використовується в Україні у 2015-2019 рр.

Таблиця. ВВП та доходи Зведеного бюджету України у 2015-2019 рр.

Показники	Роки					
	2015	2016	2017	2018	2019	2019 р. у % до 2015 р.
ВВП (у фактичних цінах), млн грн						
Доходи Зведеного бюджету України, млн грн						

Висновки: _____

Завдання 3. Розрахуйте відносні показники, які дають можливість визначити частку кожної групи доходів Державного бюджету України в загальній їх сумі. Проаналізуйте динаміку і структурні зрушення у складі доходів бюджету.

Доходи Державного бюджету України у 2015-2019 рр., млн грн

Показники	2015 р.	%	2016 р.	%	2017 р.	%	2018 р.	%	2019 р.	%	2019 р. у % до 2015 р.
Податкові надходження											
Неподаткові надходження											
Доходи від операцій з капіталом											
Офіційні трансферти (від урядів зарубіжних країн, міжнародних організацій, секретаріату ООН та інші)											
Цільові фонди (соціального захисту, інвалідів, забруднення навколишнього середовища)											
Інші доходи											
Всього:											

Висновки: _____

Завдання 4. Описати послідовність бюджетного процесу в Україні

Найменування бюджетних процедур	Органи, що виконують відповідну бюджетну роботу	Граничні терміни виконання
1. Бюджетне планування:		
1.1. Складання проекту бюджету		
розробка прогнозних макропоказників економічного та соціального розвитку	Мінфін, Мінстат, Мінекономіки	
затвердження бюджетної резолюції	Верховна Рада	
складання проектів Державного та зведеного бюджетів і подання на розгляд Кабінету Міністрів		15.08
розгляд проекту Державного бюджету, прийняття відповідної постанови, подання до Верховної Ради	Кабінет Міністрів	
1.2. Розгляд затвердження бюджету:		
представлення Державного бюджету, його прийняття за основу або відхилення	Міністр фінансів	
розгляд проекту бюджету в комісіях, фракціях Верховної Ради		
розгляд пропозицій щодо проекту бюджету, прийняття відповідних висновків		
прийняття бюджету у першому читанні	Верховна Рада	
доопрацювання проекту бюджету і його подання на повторне читання		
розгляд бюджету у другому читанні		
доопрацювання проекту бюджету і його подання на третє читання		
розгляд бюджету у третьому читанні		1.12
затвердження Закону «Про Державний бюджет» і прийняття відповідної постанови		30.12
публікація Закону «Про Державний бюджет» в урядовій пресі	Газета «Урядовий кур'єр»	
2. Виконання бюджету:		
— прийняття бюджетного розпису		
— формування доходів бюджету і здійснення видатків		
3. Складання звіту про виконання бюджету та його затвердження:		
— складання звіту про виконання Державного бюджету та його подання до Верховної Ради		01.05
— розгляд поданого звіту Рахунковою палатою, розробка відповідних висновків		
— прийняття постанови щодо звіту про виконання бюджету		

Тестові завдання:

1. *Основними функціями бюджету є:*
  - а. перерозподіл національного доходу і валового внутрішнього продукту;
  - б. фінансове забезпечення соціальної політики;
  - в. удосконалювання оподатковування;
  - г. скорочення державних дотацій.

2. *Бюджетний процес охоплює такі стадії бюджетної діяльності:*
  - а. виявлення резервів, розгляд і затвердження бюджету, виконання бюджету, складання звіту про виконання бюджету;
  - б. бюджетне планування, узгодження бюджету із загальною програмою фінансової стабілізації, виконання бюджету;
  - в. складання проекту бюджету, розгляд і затвердження бюджету, виконання бюджету, складання звіту про виконання бюджету і його затвердження
  - г. складання проекту бюджету, виконання бюджету.

3. *Головним методом перерозподілу національного доходу є:*
  - а. фінанси;
  - б. позики;
  - в. витрати держави;
  - г. податки.

4. *Методи мобілізації бюджетних доходів:*
  - а. податки;
  - б. капітальні інвестиції
  - в. субсидії;
  - г. емісія.

5. *Бюджетний період в Україні триває:*
  - а. 2 роки;
  - б. 1 рік;
  - в. 3 роки;
  - г. півроку.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 7: Бюджетний дефіцит

Мета: оволодіти знаннями щодо сутності та змісту державних фінансів, засвоїти бюджетну класифікацію, розглянути державні доходи та видатки, проаналізувати баланс фінансових ресурсів і витрат держави, дослідити причини і наслідки бюджетного дефіциту.

Питання для опитування:

- 7.1 Сутність і призначення державних фінансів.
- 7.2 Склад і структура державних фінансів, характеристика їх грошових потоків.
- 7.3 Державні фінанси як інструмент регулювання економіки.
- 7.4 Проблеми державних фінансів у період ринкової трансформації економіки і забезпечення фінансової стабілізації.
- 7.5 Бюджетна класифікація.
- 7.6 Бюджетний дефіцит: поняття і причини виникнення.
- 7.7 Джерела покриття бюджетного дефіциту і шляхи його скорочення.

Дати визначення термінів: державні фінанси, місцеві фінанси, сфери і ланки державних фінансів, державні доходи, державні видатки, методи мобілізації державних доходів, джерела державних доходів, бюджетний дефіцит, бюджетний профіцит, концесія.

Завдання 1. Охарактеризуйте Державний бюджет України з точки зору співвідношення доходів та видатків у 2015-2019 рр. Визначте співвідношення бюджетного дефіциту (профіциту) і видатків (доходів) Державного бюджету. Оцініть динаміку бюджетного дефіциту (профіциту). Зробіть висновки.

Доходи та видатки Державного бюджету України у 2015-2019 рр., млн грн

Показники	Роки					
	2015	2016	2017	2018	2019	2019 р. у % до 2015 р.
Доходи Державного бюджету України, млн грн						
Видатки Державного бюджету України, млн грн						

Висновки: _____

Завдання 2. Охарактеризуйте Зведений бюджет України з точки зору співвідношення доходів та видатків у 2009-2019 рр. Розрахуйте співвідношення бюджетного дефіциту (профіциту) Зведеного бюджету та ВВП. Зробіть висновки.

Показники соціально-економічного розвитку України, 2009-2019 рр.

Роки	ВВП, млн грн	Зведений бюджет	
		Доходи, млрд грн	Видатки, млрд грн
2009			
2010			
2011			
2012			
2013			
2014			
2015			
2016			
2017			
2018			
2019			
2019 р. у % до 2009 р.			

Висновки: _____

Тестові завдання:

1. *Профіцит бюджету – це:*
  - a. перевищення доходів держави над її видатками;

- б. збільшення видатків держави;
  - в. перевищення видатків держави над її доходами;
  - г. зменшення видатків держави.
2. *Видами бюджетного дефіциту є:*
- а. податковий;
  - б. фіскальний;
  - в. циклічний і структурний;
  - г. внутрішній.
3. *Державний бюджет стає дефіцитним, якщо:*
- а. постійні доходи бюджету держави переважають над його видатками;
  - б. спостерігається зменшення податкових надходжень до бюджету із одночасним збільшенням видатків держави;
  - в. зростають видатки бюджету;
  - г. видатки бюджету підлягають секвеструванню.
4. *Дискреційна (активна) фіскальна політика – це:*
- а. політика, що передбачає свідоме маніпулювання податками та видатками з боку уряду;
  - б. політика, яка передбачає автоматичну дію вбудованих стабілізаторів;
  - в. скорочення державних витрат;
  - г. варіанти відповіді а), б), і в) неправильні.
5. *В якому випадку відповідно до світової практики дефіцит розглядається як припустимий:*
- а. не більше 3 % ВВП;
  - б. дорівнює 6 % ВВП;
  - в. не більше 10 % ВВП;
  - г. більше 10% ВВП.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 8: Державний кредит

Мета: дослідити сутність, значення та форми державного кредиту, засвоїти сутність та класифікацію державних позик, оволодіти знаннями щодо державного боргу та способів коригування позикової політики.

Питання для опитування:

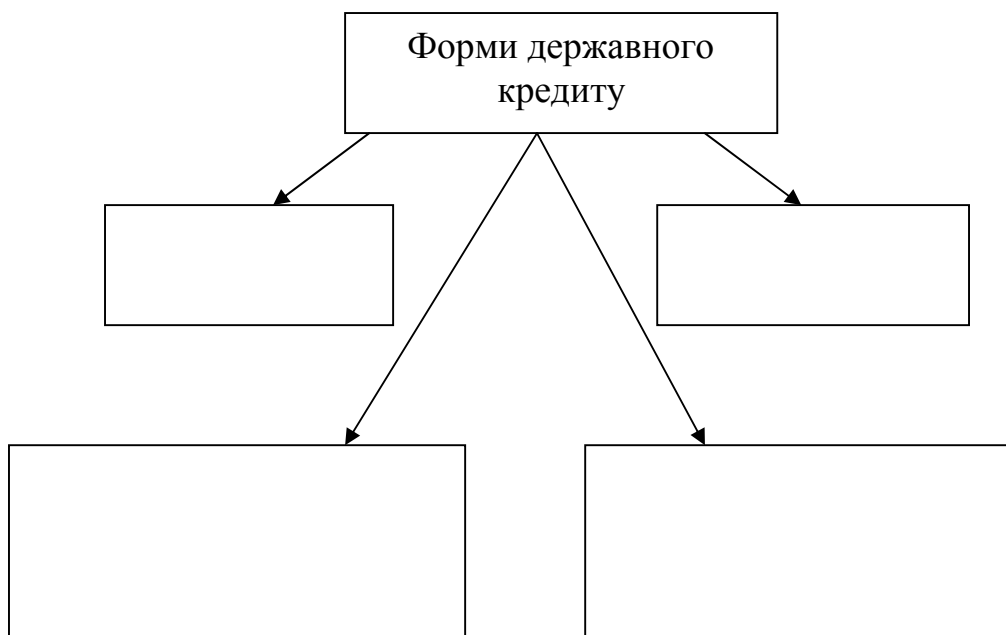
- 8.1 Економічна сутність і роль державного кредиту.
- 8.2 Функції державного кредиту.

- 8.3 Види державного кредиту.
- 8.4 Державний борг і механізми його формування.
- 8.5 Вплив державного боргу на фінансовий стан держави.
- 8.6 Управління державним боргом і способи його обслуговування.

Дати визначення термінів: державний кредит, державні позики, державний борг, позикова політика, уніфікація, консолідація, дефолт, анулювання.

Практичні завдання

Завдання 1. Описати форми державного кредиту.

Завдання 2. Уряд України одержав іноземну позику у розмірі 1 млрд дол. США за річною ставкою 8%. Ці засоби вкладаються в інвестиційні проекти, що дозволяють одержати щорічний приріст ВВП у розмірі 300 млн дол. США протягом декількох наступних років. Розрахуйте:

а) на яку величину збільшиться державний борг?
 б) чи виросте чистий борговий тягар, що накладається на громадян країни?

в) через скільки років країна зможе погасити цей борг?

Висновки: _____

Тестові завдання:

1. *Державний кредит – це:*
  - а. позика, яка надається від імені держави фізичним особам;
  - б. сукупність відносин, у яких держава виступає у ролі позичальника коштів, кредитора та гаранта;
  - в. грошові відносини між державою та фізичними і юридичними особами з приводу сплати податків;
  - г. заборгованість державних підприємств перед постачальниками.

2. *Які основні причини існування державного кредиту:*
  - а. потреба держави у нарощуванні прибутків;
  - б. виплата додаткових пенсій;
  - в. бюджетний дефіцит;
  - г. бюджетний дефіцит, постійно зростаючі потреби держави.

3. *Розрізняють такі форми державного кредиту:*
  - а. у вигляді акцій та облігацій;
  - б. товарна і грошова,
  - в. готівкова і безготівкова,
  - г. строкова і безстрокова.

4. *Державний кредит містить такі елементи:*
  - а. державні позики, кошти населення в ощадних банках, грошово-речові лотереї;
  - б. валюту певної країни та вільноконвертовану валюту;
  - в. державні резерви;
  - г. резерви НБУ та комерційних банків.

5. *У яких випадках ощадна справа належить до державного кредиту:*
  - а. при виплаті пенсій населенню;
  - б. у випадку, якщо залучені кошти населення спрямовуються до бюджету і на придбання державних цінних паперів;
  - в. при реалізації лотерей;
  - г. при здійсненні будь-яких операцій ощадним банком.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 9: Місцеві фінанси. Бюджетний федералізм і фінансове вирівнювання

Мета: оволодіти знаннями щодо сутності та основ організації місцевих фінансів, дослідити інституційну структуру місцевих фінансів, розглянути функції місцевих фінансів та визначити сутність дефініції «бюджетний федералізм».

Питання для опитування:

- 9.1 Сутність і призначення місцевих фінансів.
- 9.2 Складові місцевих фінансів.
- 9.3 Доходи і видатки місцевих бюджетів.
- 9.4 Зміцнення фінансової незалежності місцевого самоврядування в Україні.

Дати визначення термінів: місцеві фінанси, функції місцевих фінансів, теорії місцевого самоврядування, місцеві бюджети, цільові фонди місцевого самоврядування, комунальний кредит, фінанси комунальних підприємств, місцеві податки і збори, державний устрій, федералізація, бюджетний унітаризм, фінансове вирівнювання.

Практичні завдання

Завдання 1. Визначте суми міжбюджетних трансфертів для здійснення горизонтального вирівнювання податкоспроможності території, якщо:

- фактичні надходження податку на доходи фізичних осіб до бюджету міста обласного значення в році, що передує рокові, у якому здійснюють планування, становлять 16486 млн грн;
- фактичні надходження податку на доходи фізичних осіб до всіх бюджетів міст обласного значення і районів (крім тимчасово окупованих територій) становлять 26748,6 млн грн;
- чисельність населення міста обласного значення на 1 січня року, у якому здійснюють планування, становить 14785 тис. осіб;
- чисельність населення України (крім м. Києва та тимчасово окупованих територій) на 1 січня року, у якому здійснюють планування, становить 40 204,4 тис. осіб.

Відповідь: _____

Завдання 2. Визначте суми міжбюджетних трансфертів для здійснення горизонтального вирівнювання податкоспроможності території, якщо:

- фактичні надходження податку на доходи фізичних осіб до бюджету міста обласного значення в році, що передує рокові, у якому здійснюють планування, становлять 19146 млн грн;

- фактичні надходження податку на доходи фізичних осіб до всіх бюджетів міст обласного значення і районів (крім тимчасово окупованих територій) становлять 32 354,6 млн грн;

- чисельність населення міста обласного значення на 1 січня року, у якому здійснюють планування, становить 33 227 тис. осіб;

- чисельність населення України (крім м. Києва та тимчасово окупованих територій) на 1 січня року, у якому здійснюють планування, становить 40 204,4 тис. осіб.

Відповідь: _____

Тестові завдання:

1. Дайте визначення терміну «місцеві фінанси»:
  - а. сукупність місцевих бюджетів, які складаються, затверджуються і виконуються відповідними місцевими органами влади;
  - б. обов'язкові платежі, які повністю зараховуються до відповідних місцевих бюджетів;
  - в. кошти, які утворюються в складі місцевих бюджетів для покриття тимчасових касових розривів при їх виконанні;
  - г. система формування, розподілу й використання грошових та інших фінансових ресурсів для забезпечення функцій і завдань, що покладаються на місцеві органи влади.

2. *Під місцевими бюджетами розуміють:*
- а. бюджет, який складається, затверджується і виконується органом місцевого самоврядування;
  - б. сукупність бюджетів, які складаються, затверджуються і виконуються відповідними місцевими органами влади і самоврядування;
  - в. обов'язкові платежі, які повністю зараховуються до відповідних місцевих бюджетів;
  - г. прогноз економічного і соціального розвитку суспільства.
3. *Бюджет області – це:*
- а. грошові відносини з приводу передачі у тимчасове користування грошових коштів на умовах повернення, платності, строковості і забезпечення;
  - б. інструмент забезпечення фінансовими ресурсами суб'єктів господарювання;
  - в. сукупність доходів і видатків обласного бюджету, а також бюджетів районів і міст обласного підпорядкування;
  - г. кошти, що утворюються в процесі виконання бюджету і не затверджуються в складі його доходів і видатків.
4. *Кошти, що передаються з державного бюджету місцевим бюджетам або з місцевих бюджетів вищого рівня місцевим бюджетам нижчого рівня безповоротно для збалансування їхніх доходів і видатків – це:*
- а. субвенція
  - б. дотація;
  - в. бюджетна позика;
  - г. місцеві фінанси.
5. *Причиною виникнення місцевих фінансів є:*
- а. поява держави і товарно-грошових відносин;
  - б. поява місцевих органів влади, які виконують певні функції та завдання;
  - в. потреба розширеного відтворення;
  - г. необхідність збалансування місцевих бюджетів.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 10: Соціальні позабюджетні фонди

Мета: дослідити соціально-економічну суть цільових державних фондів, ознайомитися зі специфікою діяльності Пенсійного фонду України, розглянути особливості сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

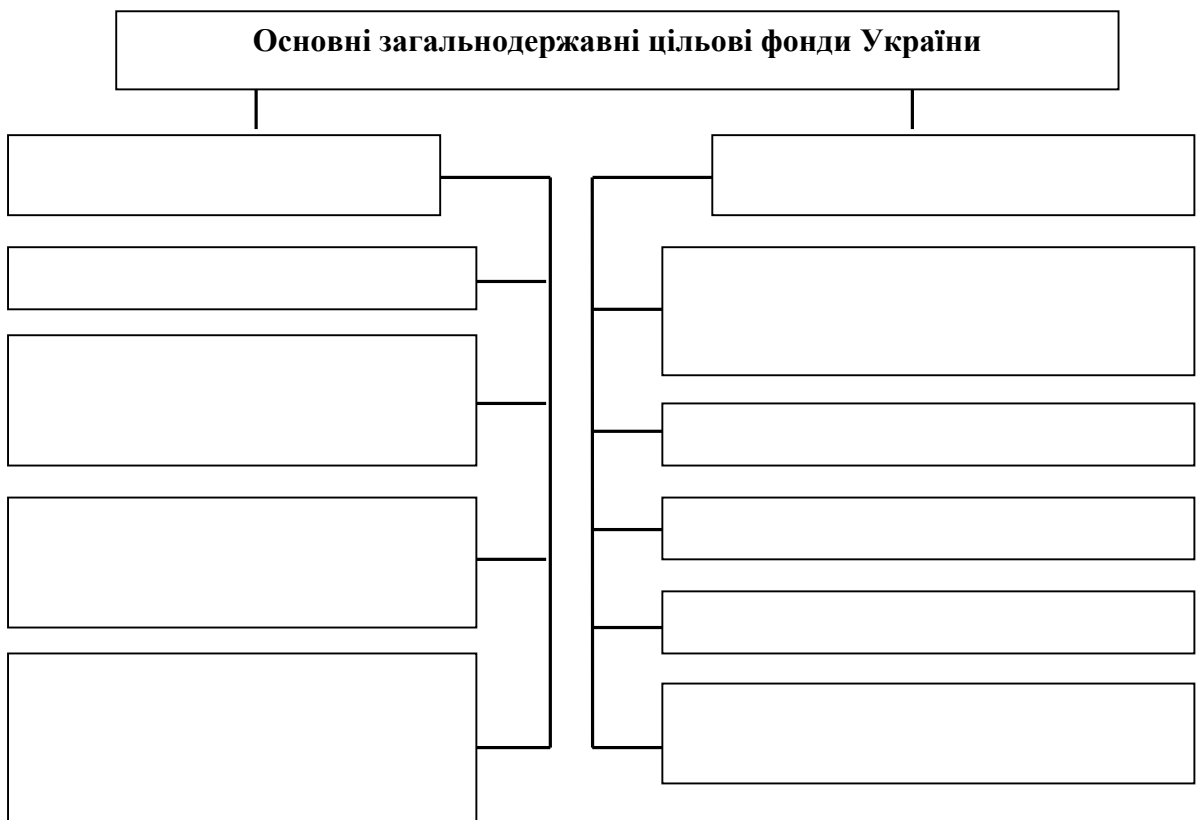
Питання для опитування:

- 10.1 Соціально-економічна суть цільових державних фондів.
- 10.2 Пенсійний фонд України.
- 10.3 Єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.
- 10.4 Фонд соціального страхування.

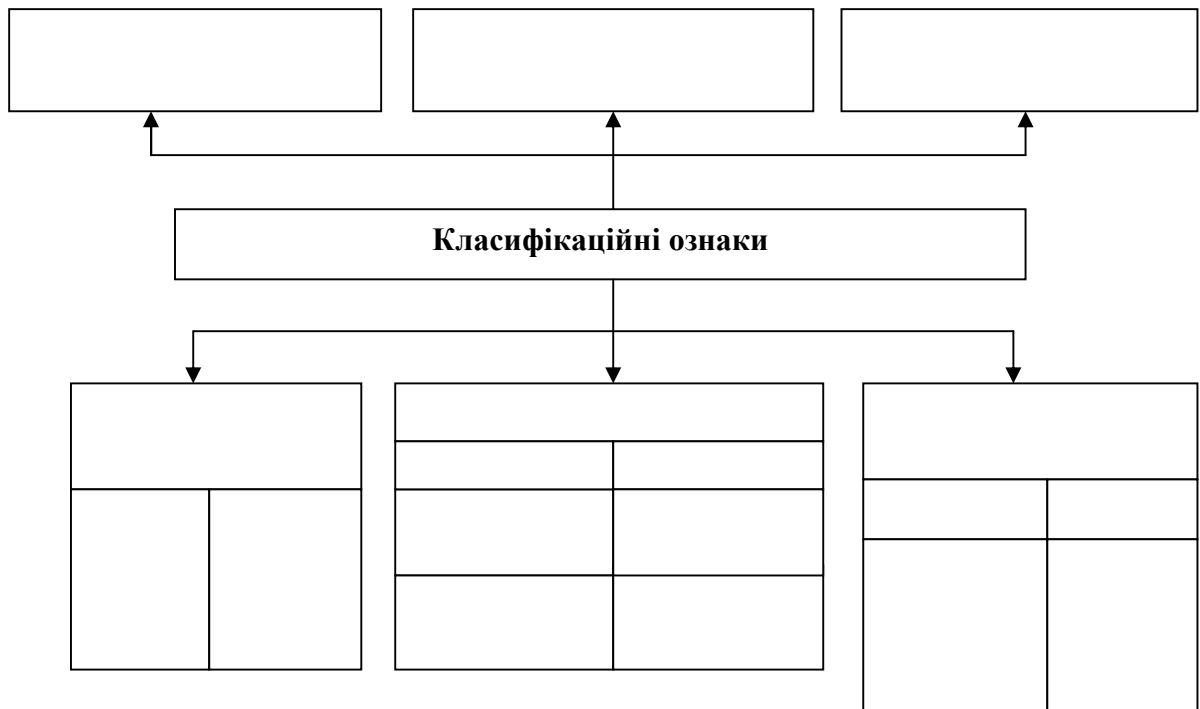
Дати визначення термінів: централізовані фонди, цільові державні фонди, соціальні гарантії, Пенсійний фонд, фонд сприяння зайнятості.

Практичні завдання

Завдання 1. Навести види загальнодержавних цільових фондів України

Завдання 2. Розкрити класифікацію цільових державних фондів

Тестові завдання:

1. *За цільовим призначенням державні цільові фонди поділяються на:*
  - а. державні і регіональні;
  - б. централізовані і децентралізовані;
  - в. економічні і соціальні;
  - г. соціальні і страхові.

2. *Які із наведених груп позабюджетних фондів мають соціальне спрямування?*
  - а. фонд охорони праці, Державний інноваційний фонд;
  - б. Пенсійний фонд України, фонд соціального страхування, фонд сприяння зайнятості населення;
  - в. Фонд ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи і соціального захисту населення, державні дорожні фонди;
  - г. Фонди охорони навколишнього середовища, Державний фонд сприяння конверсії.

3. *Об'єктом нарахування до соціальних фондів держави є:*
  - а. прибуток;
  - б. виручка;
  - в. фактичні витрати на оплату праці;
  - г. собівартість.

4. *За рівнем управління цільові державні фонди поділяються на:*
- постійні і тимчасові;
  - державні та місцеві;
  - державні, регіональні;
  - бюджетні, позабюджетні.
5. *Скільки складає мінімальна заробітна плата станом на 1 січня 2019 р.?*
- 4173 грн;
  - 3723 грн;
  - 4023 грн;
  - 4123 грн.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 11: Фінанси суб'єктів господарювання

Мета: розглянути поняття фінансів підприємств та організацію фінансових відносин на підприємстві, дослідити методи організації фінансової діяльності підприємств та сутність дефініції «неприбуткова діяльність», охарактеризувати фінансові ресурси підприємств та фінанси неприбуткових організацій.

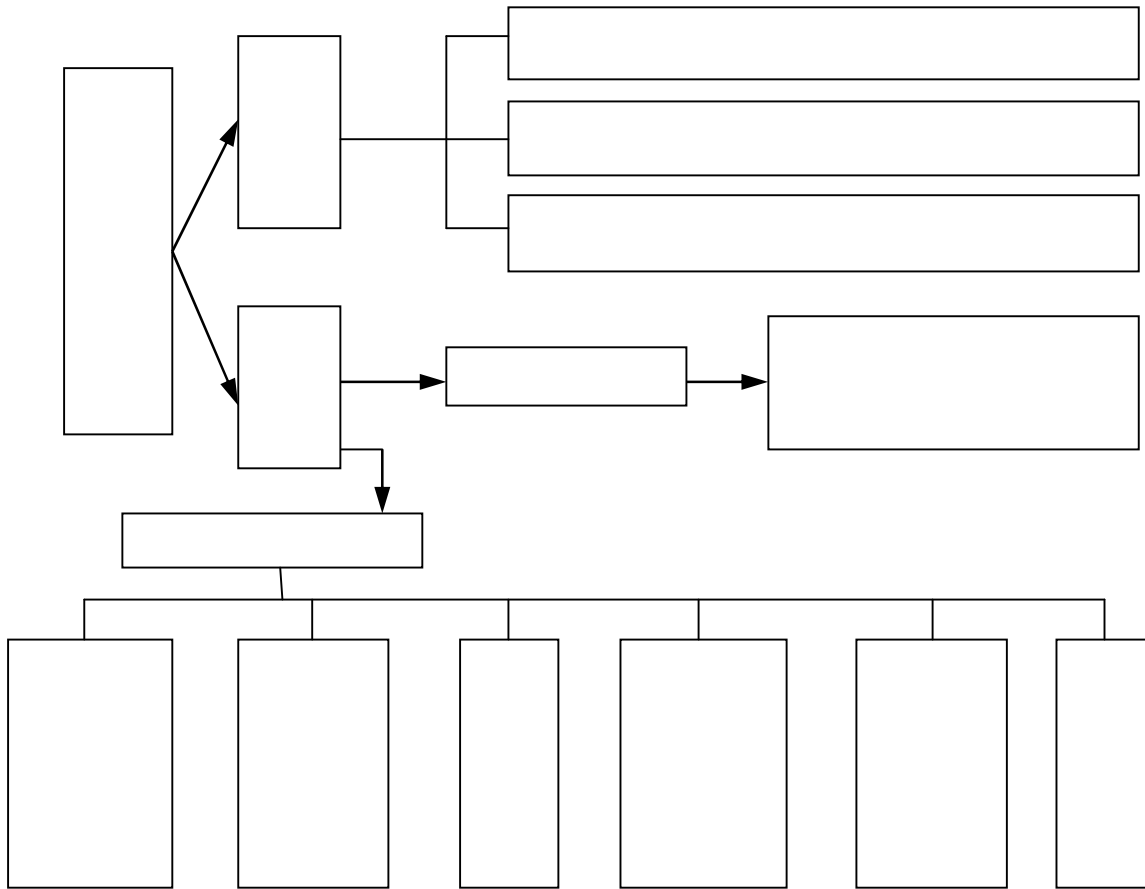
Питання для опитування:

- Сутність фінансів суб'єктів господарювання і характеристика грошових потоків, що визначають їх зміст.
- Принципи організації фінансової діяльності підприємств:
  - комерційний розрахунок;
  - неприбуткова діяльність;
  - кошторисне фінансування.
- Фінансові ресурси підприємств.
- Особливості організації і функціонування підприємств суб'єктів господарювання різних форм власності та видів діяльності
- Управління процесами формування і використання фінансових ресурсів господарських суб'єктів.

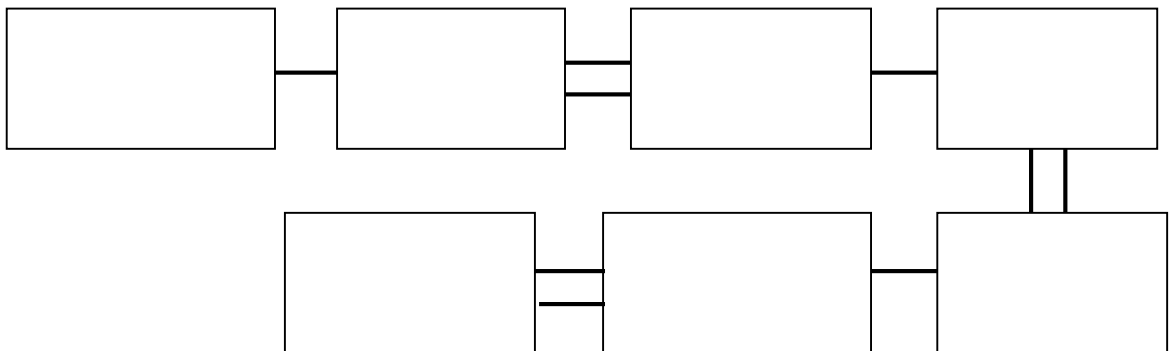
Дати визначення термінів: фінанси підприємницьких структур, фінансові ресурси підприємств, фінансові відносини підприємств, комерційний розрахунок, неприбуткова діяльність, кошторисне фінансування, доходи підприємства, витрати підприємства, прибуток, збиток.

Практичні завдання

Завдання 1. Охарактеризувати фінансові відносини підприємств.

Завдання 2. Відобразити механізм формування чистого прибутку

Тестові завдання:

1. *Фінансові ресурси є об'єктом:*
  - а. аналізу;
  - б. прогнозування;
  - в. планування;
  - г. абстрагування.

2. *Принципи організації фінансів підприємств:*

- а. самофінансування;
  - б. виплата дивідендів;
  - в. цільове фінансування;
  - г. екаутинг.
3. *Реалізація принципу матеріальної зацікавленості може бути забезпечена?*
- а. гідною оплатою праці;
  - б. формуванням фінансових резервів;
  - в. оптимальною податковою політикою держави;
  - г. дотриманням економічно обґрунтованих пропорції у розподілі чистого прибутку на споживання і нагромадження.
4. *Пені, штрафи, неустойки стягуються:*
- а. при порушенні договірних зобов'язань;
  - б. при недотриманні економічно обґрунтованих пропорцій у розподілі чистого прибутку;
  - в. при несвоєчасному поверненні позичок;
  - г. при порушенні принципу самофінансування.
5. *Капітал, який надається організації (підприємству) в тимчасове користування на умовах платності й зворотності:*
- а. акціонерний капітал;
  - б. резервний капітал;
  - в. позиковий капітал;
  - г. власний капітал.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 12: Фінанси домогосподарств

Мета: оволодіти знаннями щодо сутності та складу фінансів домогосподарств, дослідити поняття «ресурси домогосподарств» та джерела їх формування, визначити категорії «фінансові операції домогосподарств» та «бюджет домашнього господарства», навести складові доходів та витрат домогосподарств.

Питання для опитування:

12.1 Фінанси домогосподарств.

12.2 Джерела формування та напрями використання фінансових ресурсів домогосподарств.

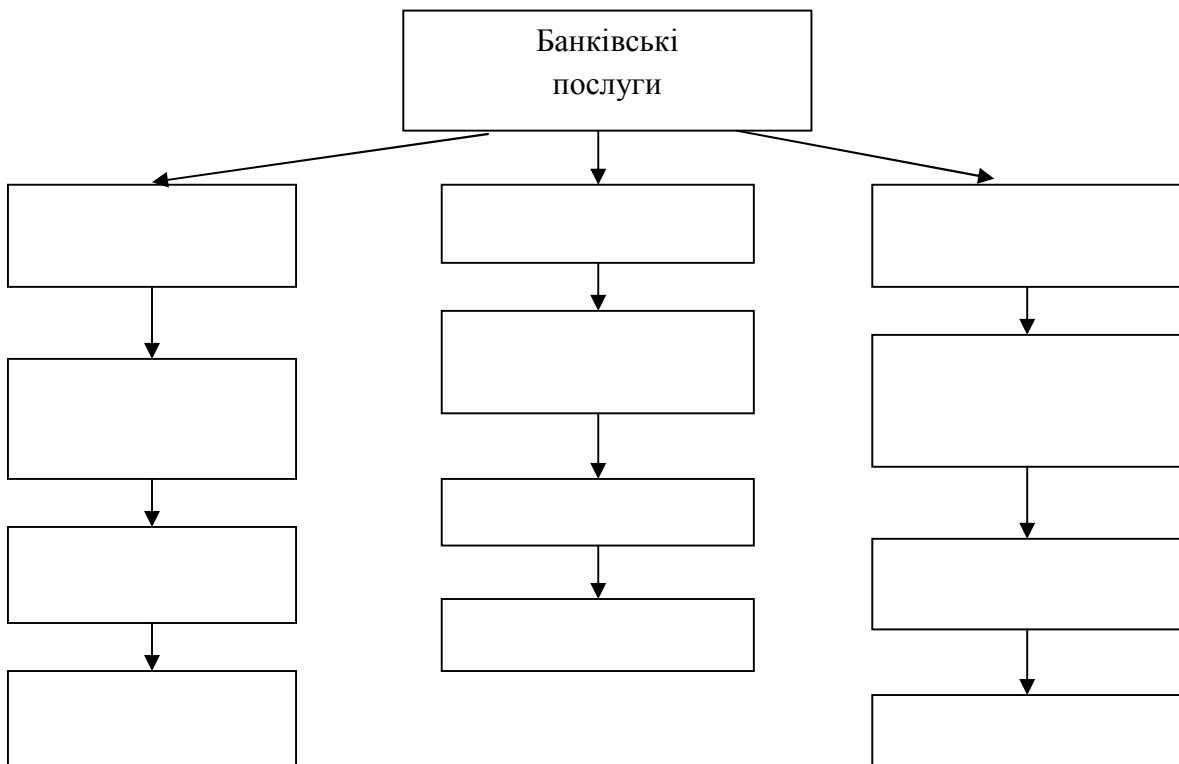
12.3 Бюджет домашнього господарства.

12.4 Фінансові операції домогосподарств.

Дати визначення термінів: домогосподарства, доходи, витрати домогосподарств, фінансові ресурси домогосподарств, бюджет домогосподарств, номінальні доходи, реальні доходи, наявні доходи.

Практичні завдання

Завдання 1. Навести операції комерційних банків з фізичними особами

Тестові завдання:

1. *Фінанси домогосподарств – це:*
  - а. соціально-економічні грошові відносини, пов'язані з формуванням і використанням централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів;
  - б. соціально-економічні грошові відносини щодо формування та використання доходів і видатків державних та місцевих фінансів;
  - в. соціально-економічні грошові відносини, пов'язані з формуванням і використанням фондів фінансових ресурсів населення з метою задоволення особистих потреб громадян;
  - г. соціально-економічні грошові відносини з приводу формування та використання позабюджетних цільових фондів.

2. *До складу грошових доходів домогосподарств входять:*
- а. грошові доходи домогосподарств у вигляді оплати праці, доходів від підприємницької діяльності та самозайнятості, доходів від власності та ін.;
  - б. усі грошові та негрошові доходи домогосподарств, отримані незалежно від джерел їх надходження;
  - в. суми грошових та натуральних надходжень, одержані членами домогосподарства;
  - г. доходи від власності.
3. *До грошових витрат домогосподарств належать:*
- а. витрати на купівлю продуктів харчування та непродовольчих товарів;
  - б. усі грошові та натуральні витрати, здійснені членами домогосподарства;
  - в. витрати на оплату послуг і витрати, пов'язані з веденням особистого підсобного господарства;
  - г. витрати на купівлю продуктів харчування, непродовольчих товарів, на оплату послуг, витрати на купівлю нерухомості, будівництво, придбання акцій, сертифікатів, валюти, приріст вкладів до банківських установ, аліменти, податки, збори, внески та ін.
4. *Залежно від факторів і джерел доходів домогосподарства поділяють на:*
- а. оплату найманої праці, доходи від особистого підсобного господарства та промислів, а також від надання послуг;
  - б. сплата податків та інших обов'язкових платежів;
  - в. фінанси життєзабезпечення, фінанси професійного й соціального розвитку, фінанси поліпшення умов життя;
  - г. на соціальні трансферти; сплата податків та інших обов'язкових платежів.
5. *Західні економісти К. Р. Макконнелл і С. Л. Брю вважають, що домогосподарства – ...:*
- а. відіграють незначну роль у економіці країни;
  - б. відіграють подвійну роль у національній економіці;
  - в. діють з метою задоволення особистих потреб громадян;
  - г. є суб'єктами фінансового ринку.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 13: Страхування. Страховий ринок.

Мета: дослідити сутність та значення страхування, розглянути функції страхування, набути теоретичних знань щодо принципів страхування, розглянути посередників страхового ринку.

Питання для опитування:

- 13.1 Економічна природа і сутність страхування.
- 13.2 Особливості фінансових відносин у сфері страхування.
- 13.3 Функції страхування.
- 13.4 Класифікація страхування.
- 13.5 Форми організації страхового фонду.
- 13.6 Поняття і організація страхового ринку.

Дати визначення термінів: страховик, страхувальник, франшиза, суброгація, контрибуція, сюрвейєр, андеррайтер, агент, дилер, брокер.

Практичні завдання

Завдання 1. Майновий об'єкт вартістю 500 000 грн застраховано за системою пропорційної відповідальності на суму 300 000 грн. Визначте розмір відшкодування, якщо внаслідок бурі об'єкт було частково пошкоджено, а сума збитків становила 100 000 грн.

Відповідь: _____

Завдання 2. Автомобіль застраховано за системою першого ризику на суму 15 500 грн при страховій оцінці 25 500 грн. Збиток страхувальника у зв'язку з пошкодженням автомобіля склав 18 500 грн. Визначте розмір страхового відшкодування. Додатково розрахуйте суму відшкодування у випадку страхування автомобіля за системою пропорційної відповідальності та на основі дійсної вартості.

Відповідь: _____

Тестові завдання:

1. *Які причини виникнення та існування страхування:*
  - а. захист майнових інтересів суб'єктів виробничих відносин і людського суспільства від несприятливих подій (ризиків);
  - б. створення сезонних запасів у харчовій промисловості;
  - в. збільшення обсягів виробництва;
  - г. здійснення запобіжних заходів, спрямованих на зменшення страхового ризику.
2. *Які функції виконує страхування?*
  - а. формування і використання фінансових ресурсів;
  - б. відтворювальну і стимулюючу;
  - в. ризикову, превентивну, заощадження коштів і контрольну;
  - г. фіскальну і економічну.
3. *Що з наведеного далі розкриває суть ризикової функції страхування?*
  - а. створення системи страхових резервів;
  - б. передача за певну плату страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, перелік яких передбачено договором страхування або чинним законодавством;
  - в. зменшення наслідків страхових подій;
  - г. перерозподіл коштів між страхувальниками.
4. *У яких формах виникли перші страхові організації?*
  - а. товариства взаємного страхування;
  - б. приватні товариства;
  - в. акціонерні страхові товариства;
  - г. державні страхові організації.
5. *Яка структура страхового ринку за територіальною ознакою?*
  - а. внутрішній, регіональний і міжнародний ринки;
  - б. майнового, особистого страхування і страхування відповідальності;
  - в. юридичних і фізичних осіб;
  - г. державного і комерційного страхування.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 14: Фінансовий ринок

Мета: дослідити призначення і структуру фінансового ринку, розглянути ринок грошей та кредитних ресурсів, набути теоретичних знань щодо ринку цінних паперів, фінансових послуг та лібералізації ринку фінансових послуг в Україні.

Питання для опитування:

14.1 Призначення фінансового ринку й економічні передумови його функціонування.

14.2 Суб'єкти фінансового ринку.

14.3 Структура фінансового ринку:

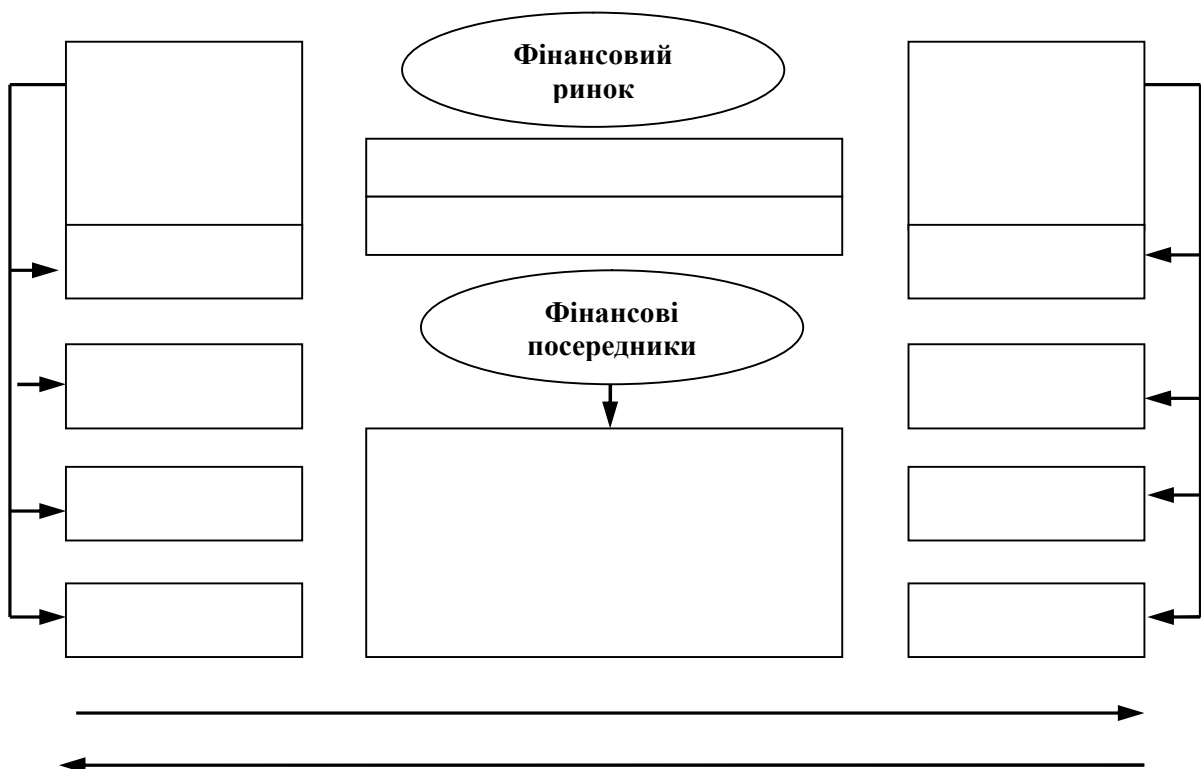
- а) ринок грошей;
- б) ринок кредитних ресурсів;
- в) ринок цінних паперів;
- г) ринок фінансових послуг..

14.4 Формування і розвиток фінансового ринку в Україні.

Дати визначення термінів: фінансовий ринок, ринок цінних паперів, ринок позикових капіталів, фінансові посередники, цінні папери, фондова біржа, ринок грошей, ринок фінансових ресурсів.

Практичні завдання

Завдання 1. Описати механізм функціонування фінансового ринку

Тестові завдання:

1. *Фінансовий ринок – це:*
  - а. купівля-продаж основних фондів на товарних біржах;
  - б. система кругообігу і перерозподілу фінансових активів між постачальниками та споживачами капіталу;
  - в. механізм страхового захисту майнових інтересів юридичних і фізичних осіб;
  - г. особлива форма організації руху грошових коштів в економіці.

2. *Фінансові ринки виконують такі функції:*
  - а. трансформація вільних накопичених коштів у позиковий капітал;
  - б. об'єднання (консолідація) дрібних розрізнених грошових заощаджень;
  - в. фінансування держави, населення та інших суб'єктів економіки;
  - г. правильні відповіді а, б, в.

3. *Виділяють такі інструменти фінансових ринків:*
  - а. цінні папери, боргові зобов'язання, папери міжбанківського ринку;
  - б. векселі і похідні цінні папери;
  - в. ф'ючерси і варанти;
  - г. заставні свідоцтва.

4. *За роллю на фінансових ринках цінні папери поділяють на:*
  - а. короткострокові і довгострокові;
  - б. інвестиційні і ринкові;
  - в. основні, допоміжні, похідні;
  - г. строкові і безстрокові.

5. *Який із перерахованих суб'єктів вважають депозитарієм?*
  - а. суб'єкт підприємницької діяльності, який веде для зберігачів та емітентів рахунки цінних паперів;
  - б. суб'єкт підприємницької діяльності, який випускає цінні папери;
  - в. суб'єкти, які вкладають кошти в цінні папери;
  - г. суб'єкти, які займаються розміщенням цінних паперів.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Тестові завдання:

1. *Теорія портфеля (за Г. Марковіцем) передбачає:*
  - а. вкладення заданого обсягу інвестиційного капіталу в один об'єкт інвестицій є більш ризиковим, ніж інвестування цієї ж суми в різні об'єкти;
  - б. рішення щодо фінансування та інвестування повинні прийматися узгоджено;
  - в. рівень заборгованості підприємства впливає на ціну залучення фінансових ресурсів;
  - г. інвестиційний портфель потрібно формувати за рахунок активів з мінімальним рівнем ризику.

2. *Що із переліченого є принципом фінансового менеджменту?*
  - а. висока фінансова стійкість підприємства;
  - б. плановість і системність у розробленні управлінських рішень;
  - в. формування активів;
  - г. управління фінансовими ризиками.

3. *Об'єктом управління у фінансовому менеджменті є:*
  - а. персонал;
  - б. фінансові ресурси;
  - в. організація фінансової роботи;
  - г. організація збуту продукції.

4. *Хто є представником теорії структури капіталу?*
  - а. Міллер та Модільяні;
  - б. Г. Марковіц;
  - в. Дж. Кейнс;
  - г. Д. Робертсон

5. *Завданнями фінансової стратегії є:*
  - а. Розроблення та здійснення заходів щодо забезпечення фінансової стійкості
  - б. Формування активів
  - в. Формування активів
  - г. Аналіз і планування фінансової діяльності

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 16: Міжнародні фінанси

Мета: дослідити суть і характерні ознаки валюти, визначити дефініцію «валютний курс», охарактеризувати валютний ринок та з'ясувати особливості здійснення валютних операцій.

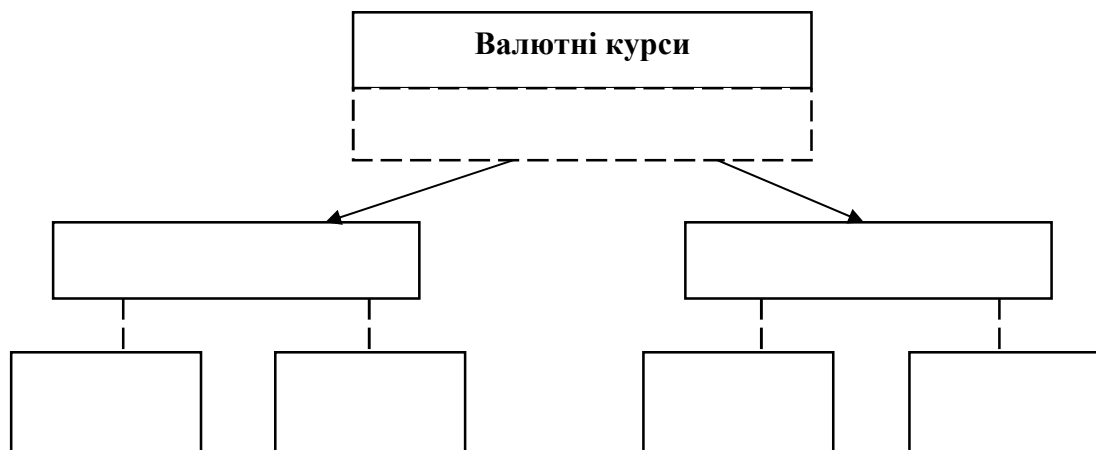
Питання для опитування:

- 16.1 Сутність і призначення міжнародних фінансів.
- 16.2 Фінансова діяльність міжнародних організацій (ООН та ЄС).
- 16.3 Міжнародні фінансові інститути, їх завдання і сфери діяльності:
  - а) Міжнародний валютний фонд (МВФ);
  - б) Міжнародний банк реконструкції і розвитку (МБРР);
  - в) Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР);
  - г) Інші міжнародні фінансові інститути.
- 16.4 Міжнародний фінансовий ринок:
  - а) валютний ринок;
  - б) міжнародний ринок кредитних ресурсів;
  - в) міжнародний ринок цінних паперів.
- 16.5 Співпраця України з міжнародними фінансовими організаціями і міжнародними фінансовими інститутами.

Дати визначення термінів: валюта, валютна система, валютний паритет, валютний курс, валютний ринок, касові валютні операції, строкові валютні операції, пряме та непряме котирування, валютна інтервенція.

Практичні завдання

Завдання 1. Описати форми та види валютних курсів

Завдання 2. Необхідно розподілити наведені валютні котирування на прямі та непрямі. Вказати, яка валюта є базовою та валютою котирування. USD/UAH; USD/CHF; GBP/ USD; EUR/ USD; USD/RUR; USD/JPY; USD/AUD; USD/ NZD.

Відповідь: _____

Тестові завдання:

1. *Хто з членів біржі не має права торгувати від свого імені і за свій рахунок?*
  - а. дилери;
  - б. маклери;
  - в. брокери;
  - г. разові відвідувачі.

2. *При біржовому хеджуванні використовується поняття «базис». Що це означає?*
  - а. найменшу ціну;
  - б. різницю між найбільшою і найменшою цінами;
  - в. різницю між ринковою та біржовою ціною;
  - г. постійну ціну.

3. *Яку кількість своїх акцій у розвинутих країнах повинна продавати компанія через фондову біржу, щоб її включили в повні списки фондової біржі?*
  - а. не менше 50%;
  - б. не менше 25%;
  - в. не менше 10%;
  - г. не менше 2/3 загальної кількості.

4. *Валюта може бути:*
  - а. вільно конвертованою;
  - б. частково конвертованою;
  - в. неконвертованою;
  - г. кредитною.

5. *Міжнародна валютно-кредитна установа, що має статус спеціалізованого відділення ООН і створена на міжнародній валютно-фінансовій конференції в Бретон-Вудсі в 1944р., називається:*
  - а. Світовим банком;
  - б. Європейським банком реконструкції і розвитку;
  - в. Міжнародним валютним фондом;
  - г. Банком міжнародних розрахунків.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 17: Фінансова безпека держави

Мета: дослідити місце та значення фінансової безпеки держави у системі економічної безпеки, охарактеризувати складові фінансової безпеки держави, розглянути механізм оцінки рівня фінансової безпеки держави, визначити роль бюджетної та податкової безпеки у системі фінансової безпеки держави.

Питання для опитування:

- 17.1 Фінансова безпека держави у системі економічної безпеки.
- 17.2 Характеристика складових фінансової безпеки держави.
- 17.3 Механізм оцінки рівня фінансової безпеки держави.
- 17.4 Роль бюджетної та боргової безпеки у системі фінансової безпеки держави.
- 17.5 Ризики і загрози фінансовій безпеці держави.
- 17.6 Основні напрями зміцнення фінансової безпеки держави.

Дати визначення термінів: фінансова безпека держави, суб'єкти та об'єкти фінансової безпеки, індикатори фінансової безпеки держави, міжнародна безпека, національна безпека, економічна безпека держави.

Практичні завдання

Завдання 1. Описати індикатори фінансової безпеки держави та навести їх порогові значення

№ з/п	Індикатор, одиниця виміру	Порогове значення
1. Бюджетна безпека		
1.1		
1.2		
1.3		
1.4		
1.5		
1.6		
2. Безпека грошового ринку та інфляційних процесів		
2.1		
2.2		
2.8		
2.4		
2.5		
2.6		
3. Валютна безпека		
3.1		
3.2		
3.3		
4. Боргова безпека		
4.1		
4.2		

4.3		
4.4		
4.5		
4.6		
4.7		
4.8		
4.9		
5. Безпека страхового ринку		
5.1		
5.2		
5.3		
5.4		
5.5		
5.6		
6. Безпека фондового ринку		
6.1		
6.2		
6.3		
7. Банківська безпека		
7.1		
7.2		

Тестові завдання:

1. *Фінансова безпека держави – це:*
  - а. ступінь захищеності фінансових інтересів держави, стан фінансової, грошово-кредитної, бюджетної, податкової, валютної, банківської, інвестиційної, митно-тарифної, розрахункової та фондової систем, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних впливів, спроможністю держави ефективно формувати та раціонально використовувати фінансові ресурси, достатні для задоволення її потреб, шляхом виконання зобов'язань і забезпечення соціально-економічного розвитку;
  - б. багаторівнева система, яку утворює низка підсистем, кожна з котрих має власну структуру і логіку розвитку;
  - в. стан курсоутворення, який створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняного експорту, безперешкодного припливу в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках;
  - г. рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованостей з урахуванням вартості її обслуговування й ефективності використання внутрішніх і зовнішніх запозичень й оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує втратою суверенітету та руйнуванням вітчизняної фінансової системи.

2. *Індикатор - це:*

- а. зростання «тіньової» економіки, посилення її криміналізації, нелегальний відплив валютних коштів за кордон;
- б. елемент, що відображає процес або стан об'єкта спостережень, його якісні та кількісні характеристики;
- в. різкі зміни рівня цін та курсу національної валюти;
- г. рівень співвідношення між величиною інвестицій країни за кордон та отриманими інвестиціями, що задовольняє потреби внутрішньої економіки та підтримує позитивний платіжний баланс держави.

3. *Суб'єкти економічної безпеки держави:*

- а. центральні виконавчі органи державної влади;
- б. органи місцевого самоврядування;
- в. установи та організації усіх форм власності;
- г. всі відповіді вірні.

4. *Фінансова безпека держави містить такі складові:*

- а. бюджетна безпека;
- б. грошово-кредитна безпека;
- в. валютна безпека;
- г. всі відповіді вірні.

5. *Фінансова криза - це:*

- а. глибокий розлад фінансової системи держави, зумовлений економічними й політичними чинниками;
- б. висока вартість виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг, яка зумовлена великою матеріало- і енергомісткістю виробництва, високими трудовими затратами, зменшує обсяги нагромаджень в економіці у формі прибутку, що призводить до скорочення фінансових можливостей самих підприємницьких структур, доходів держави й відповідно купівельної спроможності населення;
- в. зниження платоспроможності населення та підприємницьких структур;
- г. діяльність органів законодавчої влади і управління, яка визначає цілі й завдання, пріоритети, методи і засоби їх досягнення в національній економіці.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Практичне заняття до теми 18: Фінанси країн з розвинуеною ринковою економікою

Мета: розглянути еволюцію та сучасні риси фінансових систем країн з розвинуеною ринковою економікою, дослідити основні аспекти фінансової системи Сполучених Штатів Америки, проаналізувати фінансову систему Великобританії, її склад і механізм функціонування, склад і особливості функціонування фінансової системи Франції, охарактеризувати специфічні особливості управління фінансами в розвинених ринкових країнах.

Питання для опитування:

18.1 Еволюція та сучасні риси фінансових систем країн з розвинуеною ринковою економікою.

18.2 Основні аспекти фінансової системи Сполучених Штатів Америки.

18.3 Фінансова система Великобританії, її склад і механізм функціонування.

18.4 Склад і особливості функціонування фінансової системи Франції.

18.5 Специфічні особливості управління фінансами в розвинених ринкових країнах.

Дати визначення термінів: фінанси країн з розвинуеною економікою, фінансова система країни, державні фінанси, державний бюджет, дефіцит, профіцит.

Практичні завдання

Завдання 1. Подається список зовнішньоекономічних операцій між країною А й іншими країнами:

Купівля резидентами країни А цінних паперів іноземних фірм – 50 млн дол. США

Імпорт товарів і послуг в країну А – 100 млн дол. США

Експорт товарів і послуг з країни А – 120 млн дол. США

Грошові перекази з інших країн в країну А – 30 млн дол. США

Продаж цінних паперів фірм країни А іноземцям – 60 млн дол. США

Імпорт золота в країну А – 60 млн дол. США

Скласти платіжний баланс країни А.

Відповідь: _____

Тестові завдання:

1. *Типи моделей за рівнем централізації ВВП:*
  - а. Американська (30-35 %), Західноєвропейська (40-60 %), Скандинавська (60-60 %);
  - б. Американська (25-30 %), Західноєвропейська (35-40 %), Скандинавська (45-50 %);
  - в. Американська (30-40 %), Західноєвропейська (50-60 %), Скандинавська (70-80 %);
  - г. Американська (20-35 %), Західноєвропейська (40-65 %), Скандинавська (65-85 %).

2. *Бюджетний рік у США починається:*
  - а. 1 січня і закінчується 31 грудня;
  - б. 1 липня і закінчується 30 червня;
  - в. 1 жовтня і закінчується 30 вересня;
  - г. 1 квітня і закінчується 31 березня.

3. *Бюджетний рік у Великій Британії починається:*
  - а. 1 січня і закінчується 31 грудня;
  - б. 1 липня і закінчується 30 червня;
  - в. 1 жовтня і закінчується 30 вересня;
  - г. 1 квітня і закінчується 31 березня.

4. *Контроль за виконанням бюджету у Франції поділяється на:*
  - а. адміністративний;
  - б. судовий;
  - в. парламентський;
  - г. адміністративний, судовий і парламентський.

5. *У Німеччині органом державного управління фінансами є:*
  - а. Міністерство фінансів;
  - б. Казначейство;
  - в. Федеральне відомство;
  - г. Міністерство бюджету та планування.

Відповіді:

1	2	3	4	5

Тестові завдання:

1. *Європейський Союз – це:*
  - а. злиття господарств окремих країн у єдиний відтворювальний механізм, тобто формування єдиного міждержавного управління;
  - б. це угода двох або декількох держав, що передбачає усунення внутрішніх тарифів та встановлення спільного зовнішнього тарифу;
  - в. юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування;
  - г. організація, створена громадянами на добровільних засадах з метою забезпечення необхідних умов для зберігання автомобілів, а також для експлуатації і управління гаражами.

2. *Який вид податків переважає в Ісландії, Ірландії та Португалії?*
  - а. прямі податки;
  - б. непрямі податки;
  - в. ПДФО;
  - г. податок на прибуток.

3. *Орган ЄС, заснований для сприяння розвитку, інтеграції і співпраці шляхом надання інвестиційних позик:*
  - а. Комітет регіонів;
  - б. Рахункова палата;
  - в. Європейський центральний банк;
  - г. Європейський інвестиційний банк.

4. *Зближення економічної політики країн, зменшення розриву в показниках економічного розвитку між національними державами, вирівнювання соціально-економічного розвитку країн у рамках інтеграційного об'єднання – це:*
  - а. секвестр;
  - б. конвергенція;
  - в. конверсія;

г. асекурація.

5. *Для податкової політики Європейського Союзу не є характерною така особливість:*

- а. зниження податкових ставок із одночасним зменшення податкових пільг з метою стимулювання економіки та забезпечення ефективного розподілу ресурсів;
- б. зменшення прогресивності й перехід до пропорційного оподаткування доходів;
- в. зниження згідно з концепцією нейтральності ролі непрямих податків;
- г. стимулювання окремих пріоритетних секторів економіки, зокрема, малого бізнесу, внутрішньо-фірмових досліджень і розробок.

Відповіді:

1	2	3	4	5

**Перелік рекомендованих літературних джерел та законодавчо-
нормативних актів**

1. Бюджетний кодекс України : закон України від 08.07.2010 р. № 2456-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 19.11.2019).
2. Господарський кодекс України : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, № 18, № 19-20, № 21-22, ст.144). URL: <https://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 29.11.2019).
3. Податковий кодекс України : закон України від 02.12.2010 р. №2755–VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 19.11.2019).
4. Митний кодекс України : закон України від 13.03.2012 р. № 4495-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4495-17> (дата звернення: 19.11.2019).
5. Про місцеве самоврядування в Україні : закон України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, N 24, ст.170). URL: <https://cutt.ly/2e3DWxE> (дата звернення: 19.11.2019).
6. Про страхування : закон України. Відомості Верховної Ради України від 15.12.2005. URL: <https://cutt.ly/Xe3DSf5> (дата звернення: 19.11.2019).
7. Азаренкова Г. М., Журавель Т. М., Михайленко Р. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. для самост. вивчення дисципліни. К. *Знання-Прес*. 2009. 299 с.
8. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. К. *КНЕУ*. 2002. 624 с.
9. Василик О. Д. Державні фінанси України : навч. посіб. К. *Вища школа*. 1997. 383 с.
10. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник. К. *НІОС*. 2003. 416 с.
11. Васюренко О. В. Банківські операції : навч. посіб. К. *Знання*. 2008. 318 с.
12. Гриньова В. М. Фінанси підприємств : навч. посіб. К. *Знання-Прес*. 2006. 423 с.
13. Конусова Л. Ф., Нескородєва І. І., Алексеєнко І. І. Управління фінансовими ресурсами місцевого бюджету. Х. *ХНЕУ*. 2011. 268 с.
14. Круш П. В., Алексеєв В. Б. Гроші та кредит : навч. посіб. К. *Центр учбової літератури*. 2010. 216 с.

15. Кудряшов В. П. Фінанси : навч. посіб. Х. *Олді-плюс*, 2006. 352 с.
16. Сідельникова Л. П., Чижова Т. В., Якуша Я. В. Оподаткування суб'єктів підприємництва: навч. посіб. К. *Ліра-К*, 2012. 424 с.
17. Сідельникова Л. П. Податкова система : навч. посіб. К. *Ліра-К*, 2013. 604 с.
18. Сіренко Н. М., Дубініна М. В., Баришевська І. В., Сирцева С. В., Мельник О. І. Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах : навч. посібн. для напряму підготовки 6.030601 «Менеджмент». Миколаїв : МДАУ, 2010. 439 с.
19. Сіренко Н., Мельник О. Бюджетно-податкове стимулювання інноваційного розвитку аграрного сектора економіки. *Економіст*. 2013. №4. С. 28-32.
20. Філімоненков О. С. Фінанси підприємств : навч. посіб. К. *Кондор*. 2005. 560 с.
21. Шило В. П. Міжнародні фінанси : теорет.-практичн. посіб. К. *Кондор*. 2010. 286 с.

Навчальне видання

ФІНАНСИ

*у схемах і таблицях: методичні рекомендації для проведення
практичних занять здобувачам вищої освіти ступеня «Бакалавр»
спеціальності*

*072 «Фінанси, банківська справа та страхування» денної форми
навчання*

Укладачі: **Сіренко** Наталя Миколаївна
Лункіна Тетяна Іванівна
Бурковська Алла Валентинівна
Мікуляк Катерина Анатоліївна

Формат 60x84 1/16 Ум. друк. арк. 3,63.
Тираж 30 прим. Зам. б/н

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету.
54020 м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 490 від 20.02.2013 р.